

Kraszkó Zita

PURA VIDA – TISZTA ÉLET, TISZTA GONDOLAT

Új szokások a túlfogyasztással szemben

Gelencsér András: Ábrándok bővületében (2023) című, klímaváltozással foglalkozó kötete nagyon fontos, általános tendenciákra hívja fel a figyelmet, az energiatermelés rendszerszintű problémái és a felmelegedés okozta változások kapcsán, ezért a filozófia számára magától értetődően merül fel a kérdés: hogyan éli túl mindezt az ember? Milyen változásokat kell kieszközölnie a saját életében, hogy a klímaváltozást lassítani tudja, hosszú távon pedig visszafordítani, még akkor is, ha a könyv szerzője – az MTA Levegőkémiai kutatócsoportjának vezetője, okleveles vegyész-mérnök, egyetemi tanár, a Pannon Egyetem rektora – szerint erre nincs sok esély.

Mi az egyes ember felelőssége a szelektív szemétyűjtésen és egyéb hétköznapi feladatokon túl, amelyek a probléma egészét alig érintik? Hogyan változtathatja meg a gondolkodását, fogyasztói szokásait és milyen motivációt építhet be a vásárlói felhalmozás helyére a ma embere? Hogyan éli meg a fogyasztó (társadalom) ha új szokásokat kell tanulnia és beépítenie az életébe? Hogyan élheti meg jelenét az ember tudatos építkezésként, a klímaszorongás helyett? Milyen embertípus követi majd a HomoShopienst és a Homo Mobilist, a vásárlás és az utazás célkitűzéseivel bíró élet prototípusait?

De úgy is hangozhatna a kérdés: milyen embertípust alkossunk magunkból, hogy alkalmazkodni tudjunk a változásokhoz, amelyek ránk várnak? A világban számos jó példa akad a klímaválság kezelésére. Bár Costa Rica földrajzi és természeti adottságait nem lehet Magyarorszáéhoz hasonlítani, nem emiatt nyúlok a „világ legboldogabb országának” történetéhez. Sokkal inkább szemlélete és életfilozófiája miatt, amelyből akkor is tanulhatunk és átvehetünk, ha nincs óceánunk és nincsenek mangó fáink, de nyitott rá a lélek. Márpedig a nyitottság elengedhetetlen lesz akkor, amikor életfeltételeink változása kényszerít rá a komfortzónánkból való kilépéshez. A merőben új körülmények azoknak az improvizációs képességeit is próbára teszik, akik ragaszkodnak a tervezhetőséghez és félnek az ismeretlentől. Szükség lesz arra, hogy "olyan gondolatokat fejlesszek ki, amelyekről nem is tudtam, hogy birtokomban vannak." (Merleau-Ponty, 1962, 354.). A szokásaihoz ragaszkodó, változtatni nem akaró emberről Hegel (Eszttikiai előadások I., 1980) így ír:

„A szilárdan magába zárkózott léleknek mármint éppolyan közömbös, hogy milyen körülmények felé fordul, mint amilyen esetleges, hogy milyen körülmények kínálóznak számára. Mert cselekvésében nem annyira az a fontos számára, hogy önmagában megalapozott és önmaga által fennmaradó művet hozzon létre, mint inkább csak az, hogy általában érvényre jusson és tetteket vigyen végbe.”

Azzal, hogy Hegel megfogalmazza, mi történik, ha a szellem elválasztja magát jelenségektől, és kimondja, hogy ez a természet Istentől való megfosztása, tulajdonképpen a Pura Vida filozófiáját fogalmazza meg, bár gyanítom, ha ma élne, ő is csodálkozna az összefüggésen, amelynek szétszálazásához egy kortárs, keleti

származású filozófus: Byung Chul Han Hegel-értelmezését hívom segítségül később. A kiindulópontot az Ábrándok bűvöletében című könyv következő gondolatmenete adja (48.o. 7.2):

„Az energia forradalma révén újtára indított és a Homo Shopiens tobzódása által felfűtött ipari termelés féktelen növekedése néhány évtizeden belül súlyos problémával szembesítette a modern társadalmakat. Ez volt a környezet állapotának drasztikus romlásra a természeti környezet elpusztítása, az erőforrások erőltetett kiaknázása és az akkor még korlátok nélkül szennyezés következményeként. A pusztítás a természet egyetlen szegmensét sem hagyta érintetlenül. A felszíni vizektől kezdve a levegőn keresztül az élővilág is súlyosan károsodott. Mindezek közvetlen hatással voltak a modern társadalmakban élő emberekre.”

Az energia forradalma

Gelencsér András másfél millió évet ugrik vissza az időben, amikor a „tűz csiholásával megkezdődött az energia forradalma. „Az energiatermelés forradalmának egyik mozgatórugója eleinte a mezőgazdasági társadalomban előálló erőforráshiány volt.

„A kőszén, mint energiahordozó és a vasgyártás egyik alapanyaga dominánssá vált. A kőolaj felfedezésével és használatával a belsőégésű motorok forradalmasították a közlekedést, majd széles körben elterjedt a villamos energia használata.” (Ábrándok bűvöletében, 42. o.)

Mindezen információk birtokában állunk, mégsem számoljuk ki naponta, milyen erőforrásokat és véges mennyiségű nyersanyagot emészt fel a túlnépesedő világ túlfogyasztása. Ráadásul az elmúlt évtizedek digitális fejlődése sem kedvezett környezetünk fenntarthatóságának. Gelencsér rámutat, hogy a Föld lakóinak több, mint a fele használja naponta az internetet. Az információtechnológiai (IT) szektor jelenleg a világ összes áramfogyasztásának 10 %-át köti le, és az összes szén-dioxid kibocsátás 5 %-ért felel. Az előrejelzések szerint 2025-re már 20 % lesz ez az arány. A felhasználói szokások csak bővülnek, az ahhoz szükséges energiát pedig elő kell állítani valahonnan. Erre – nagyon úgy tűnik – nincs felkészülve a Föld egyetlen országa sem. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy a nap- és szélenergia átalakítása – még ha nem is túl kiszámíthatóan – valamint biomassa előállítása és alkalmazása Magyarországon is lehetséges lenne hosszú távon.

Ám létezik olyan ország, ahol ezt a folyamatot a huszadik század végére vissza tudták fordítani, ezért fordulnék Costa Rica történetéhez és ahhoz a tapasztaláshoz, amit a Pura Vida filozófiája hozott, párhuzamot keresve a Közép-amerikai filozófia és gondolkodás fogalmazódik meg Hegel gondolkodása között, nemcsak a cselekvésről alkotott-, de szépség- és igazság esztétikájában is. „Magasabb rendű az a mű, amelyet minden embernek önmagán kell megvalósítania: az élete, amellyel örök sorsát meghatározza.” (Esztétikai előadások II. 163. o.) Ez a természeti „mű” Közép-Amerika történetében is csak az iparosításig volt érintetlen, a rombolás és esőerdőirtás folyamata Costa Ricán is elindult és tartott az 1970-es évek végéig. Csak azután kezdtek dolgozni a fenntarthatóságon, hogy komoly sebeket ejtettek természeti környezetükön. Skandináv környezetvédelmi szakemberek tanácsára a nyolcvanas évekre megszűnt a fakitermelés és elkezdték felhasználni a szél, a nap és a víz energiáit. 2018-ra a villamos energiájuk 98 %-át újrahasznosított energia adta. A világ

többi országa – beleértve minket is – még messze nem tart itt és adottságaiból fakadóan soha nem is fog, de ne szaladjunk ennyire előre.

Mi van a klímaszorongás mögött?

Az Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) az ENSZ éghajlatváltozással kapcsolatos tudományok értékelésével foglalkozó testülete már 2007-ben azt jelezte előre, hogy a szárazföldi ökoszisztémák egyre inkább szénkibocsátókká válnak, az árvizek és a viharok egyre nagyobb károkat okoznak, miközben máshol növekszik a szárazság, a gabonafélék produktivitása csökken, a korallok mézsvázai oldódnak és új betegségek ütnek fel a fejüket az emberiség történetében – hogy csak néhányat emeljünk ki a drámai, mindenre kiható változásokból. A szintézis jelentés megerősíti, hogy az emberek egyértelműen rekordszintre növelik az üvegházhatású gázok kibocsátását. A globális hőmérséklet jelenleg 1,1 fokkal meghaladja az iparosodás előtti szintet. A 2030-as évek elején valószínűleg eléri az 1,5 °C-ot az iparosodás előtti szinthez képest.

A felmelegedés máris széles körben elterjedt és gyors globális változásokat idézett elő, beleértve a tengerszint emelkedését és az éghajlati szélsőségeket, amelyek széles körben károsítják az életet, a megélhetést és a természeti rendszereket. Valószínűsíthető a generációk közötti egyenlőtlenség is. Egy most született gyermek valószínűleg élete során átlagosan többször annyi szélsőséges éghajlati eseményt szenved el élete során, mint a nagyszülei.

Az, hogy a kimerülő, meg nem újuló energiaforrások közül – kőszén, kőolaj, földgáz, urán készletek – 100 év múlva egyik sem áll rendelkezésünkre, sok emberben okoz szorongást, olyannyira, hogy a pszichológus társadalom komolyan felvetette, hivatalossá tegyék e, mint betegséget.

A szorongás jelensége nem új, Heidegger definíciója a klímaváltozás közepette is igaznak bizonyul: „A szorongás a jelenvaló-létben a legsajátabb lenni tudáshoz viszonyuló létet nyilvánítja ki. A szorongás a jelenvalólétet létének tulajdonképpeniségére, mint lehetőségre való szabad létével szembesíti, vagyis azzal, ami már eleve ő maga. Ez azonban egyúttal az a lét is, amelynek a jelenvaló lét, mint világban-benne-lét ki van szolgáltatva.” (Lét és idő, 1999, 210.)

A klímaszorongás, ökögyász és egzisztenciális pszichológia szakértője, Kóváry Zoltán felhívja a figyelmet Karl Jaspers német egzisztencialista filozófus, pszichiáter és pszichológus meghatározására, aki határhelyzeteknek azokat a kritikus szituációkat, amikor elkerülhetetlenül szembesülnünk kell létezésünk megváltoztathatatlan feltételeivel. Jaspers négy határhelyzetet definiál: szenvedés, harc, bűn és halál. (Mi az ember? Filozófiai gondolkodás mindenkinek, 2008, 107.-142.) Ezek olyan tapasztalatok, amelyek kikerülhetetlenül az élet részei, de mindig egy konkrét, kritikus szituációban válnak valósággá számunkra. Kóváry Zoltán így foglalja össze a klímaválság pszichológiai hátterét Jaspers határhelyzet-elméletének nyomán, pontosan kiegészítve a Gelencsér András által vázolt klímahelyzetet:

„A klíma katasztrófa az abszolút határ helyzet, ha végleg bekövetkezik, akkor az tényleg visszafordíthatatlan és helyrehozhatatlan, és amennyiben nem cselekszünk összehangoltan-tényleg nincs tovább senki számára. Ennyiben különbözik a korábbi katalizmáktól, mert egy természeti csapás vagy egy

háború térben és időben többnyire behatárolt és legalább annak a tudata megmarad, hogy más földrészek népcsoportjai és a jövőbeni korok emberei számára van még remény, hiszen a létezésünk alapját jelentő természet végeredményben megmarad. A klíma katasztrófa esetén ez az utolsó támasz is megszűnhet, és valóságos apokalipszis alakulhat ki. A határ helyzet és a lélektani krízis azonban kettős természetű, ha nem világosodunk meg és nem cselekszünk, vagy tovább erőltetjük a csődállapothoz vezető álmegoldásokat, akkor megnyílik a lefelé vezető út.”

(<https://mindsetpszichologia.hu/a-vegso-hatar-klimaszorongas-oko-gyasz-es-az-emberi-egzisztencia>)

A „világban-benne-lét”

A klímaszorongás és az ökológia huszonegyedik század, új fogalmai újra definiálják a saját szorongásunkat, ami Heidegger szerint azonosnak bizonyul azzal, amitől az ember szorong: a világban-való-benne-léttel. Mit kezdjünk ezzel a gondolattal ma, amikor a Homo Shopiens a biztos vég felé sodorja önmagát? Mielőtt megoldásokban gondolkodnánk, tisztázzuk fogalmát és eredetét!

Gelencsér András szerint:

„A 20. század folyamán a kapitalizmus tökéletes fogyasztógépet csinált a fejlett országokban élő emberekből. A történet valamikor az első világháború előtt kezdődött Amerikában, az 1920-as évektől kezdődően bontakozott ki és terjedt szét járványszerűen a világban. Mostanra pedig a világ nagyobbik felén uralkodó „vallássá” vált. Az áruházláncokat tulajdonló vállalatok a kis boltok kárára terjeszkedtek. Addig a szükségleteken túl a fogyasztás növelésére azonban a legtöbb ember egyáltalán nem érzett készletet. Sőt éppen ellenkezőleg, a takarékoság és a gazdaságosság a legfőbb erénynek számított a régi időkben, amikor a túléléshez szükséges javak biztosítása sem lehetett mindig magától értetődő.” (Ábrándok búvóterében, 47.)

Ami bizonyos, a nyolcvanas évek elejétől Costa Rica az utóbbi hagyományokat hozta vissza.

A 2022-ben függetlenségének bicentenáriumát ünneplő, Magyarországtól valamivel több mint 10 000 kilométerre lévő „gazdag part” nevét, egyes források szerint a negyedik, és egyben utolsó útján a területet felfedező Kolumbusz Kristóf adta. A sors fintora, hogy a beszámolókat által az óslakosok által viselt sok arany ékszer miatt kapott név hamar „kiüresedett”, hiszen alig 200 évvel később már, mint a Spanyol Korona „legszegényebb és legnyomorultabb amerikai gyarmatát” írta le egy spanyol kormányzó. A megközelítőleg a Dunántúl nélküli Magyarország méretű, Panama és Nicaragua között elhelyezkedő állam, mintegy 5,1 millió lakosának döntő többsége – közel 84 százalék – fehér vagy mesztic, a nagyjából öt csoportba sorolható óslakosok aránya mindössze 2,4 százalék. Az óslakosokat elég hamar kiirtották, ezért a betelepülő spanyolok maguk kellett, hogy végezzenek mindent, nem volt, akit dolgoztassanak. Mintegy száz évre rá 1808-ban azonban megjelent a kávé, alig több mint egy évtized alatt pedig export tekintetében megelőzte a dohányt, a cukrot és a kakaót is, és megváltoztatta az ország jövőjét. A bevételek nemcsak a „kávébáráknak” nevezett elitet gazdagították, de az ország is elindult a modernizáció útján. Bár a

következő évszázadban a United Fruit Company kapcsán itt is megjelent az országot kizsákmányoló banántermesztés és a mintegy 91 millió kilogrammos éves termeléssel a kávé megmaradt a legfontosabb állami bevételnek (Costa Rica a világ 15. legnagyobb kávétermelője), zöld területei a hetvenes évekre – a fakitermelésnek köszönhetően – felére csökkentek. Skandináv szakemberek hívták fel a figyelmet ennek veszélyeire és a víz-, szél- és napenergiában rejlő lehetőségeikre. A San José-i vezetés azonban nemcsak a lakosság tevékenysége által kíván környezettudatos irányba mozogni, hanem a fejlesztésekkel is. Helyi sikertörténet, hogy a nyolcvanas években bevezetett „visszaerdősítési program” eredményeként 2016-ra a kezdeti erdős terület több mint 50 százalékkal nőtt. 2007-ben a kormányzat bejelentette, hogy az ország 2021-re teljesen karbon-semlegesé válik (ez a legutóbbi klímacsúcs vállalásai szerint 2050-re toródott ki). Ennél azonban, többet teljesített a latin-amerikai állam: 2015-re 93 százalékban, 2019-ben 99,62 százalékban megújuló forrásokból biztosította az ország energiaszükségleteit (nálunk, 2020-ban ez az érték 13,9 százalék volt). Bár a megnevezés Gelencsér András szerint nem helytálló: „A közhiedelemmel és a széles körben hivatalosan is elterjedt nézetekkel ellentétben nem létezik olyan, hogy megújuló energiaforrás. Mégpedig azért nem, mert sem anyagot, sem energiát a Földön semmiből teremteni nem lehet. A világegyetemben bárhol csak meglévő anyag vagy energia egymásba alakítása történhet.” (Ábrándok bővületében, 43. o. 6.1.)

A burjánzó, színpompás dzsungel, erdők visszatérésével a Costa ricai emberekben is változás indult el. Bár a történelem során csak két háborút vívtak, a második után – 1948-at követően – amely 2000 emberéletet követelt, úgy döntöttek, megszüntetik a hadseregüket és Békeminisztériumot hoztak létre.

A természettel együtt gondolkodó ember

Az eredmények érzékeltetésére pedig csak egy kiragadott mutató a sok közül: a hadsereg megszüntetését követő évben, 1950-ben a születéskor várható átlagos élettartam 55 évről indult Costa Ricában, ez az érték ekkor hazánkban 62,6 év volt, 26 évvel később – 69,5 évnél – érte be Magyarországot a közép-amerikai ország, majd 2019-re 80,3-76,9 arányban leelőzte.

Ezzel az eredménnyel pedig az első a teljes latin-amerikai régióban. Mindemellert Costa Ricában található a Nicoya-félsziget is, a világ öt kék zónájának egyike, ahol lakosságarányosan a legtöbb 100 év feletti ember él.

A céltudatos modernizáció másik nyertese az oktatás, aminek kapcsán a haderő megszüntetésekor az volt a korabeli mondás, hogy a „hadsereget felváltja a tanárok serege”. az emberek jóléte, a születéskor várható átlagos élettartam, illetve az ökológiai lábnyom alapján számított Happy Planet Index (Boldog Bolygó Index) legutóbbi eredményei alapján 2021-ben Costa Rica érte el az első helyet (míg Magyarország a 69.). De mi lehet a lakók boldogságának titka abban az országban, ahol úgy köszönnek: Pura Vida! Azaz: Tiszta élet! E két szó mögött teljes filozófia rejlik és utal egy nyugodt, stresszmentes életfelfogásra és pozitív szemléletre.

Használják a Pura Vida kifejezést úgy is, hogy azt jelenti: „köszönöm”, „szívesen”, „nagyszerű” vagy „az élet jó”. A kifejezés sokoldalú. A Pura Vida egy olyan filozófia, amely határozottan szerves része az ország kultúrájának. A Pura Vida egy módja annak, hogyan lásd a világot: egyszerűséggel, aggodalom nélkül, optimizmussal és pozitívan. A Costa ricaiak nemcsak elégedettek azzal, amijük van, miközben arra is

törekednek, hogy környezetüket széppé tegyék. Ez a szépség- és harmónia keresés vált a korábbi esőerdőtörő és fogyasztói lét felé haladó társadalmuk új motivációjává. A szép fogalma ebben a kontextusban Hegelnél is megjelent.

A szép hegeli esztétikája az igazság és a szabadság esztétikája, amely minden fogyasztással kivonja magát. Hegel szerint sem az igazság, sem a fogalom nem fogyasztható.

A szépség pedig öncél, de érdek nélküliségét Kant fogalmazza meg. Ragyogása önmagát, saját belső szükségyszerűségét illeti. Nem veti alá magát semmiféle „azért hogy”-nak, semmilyen hozzá képest külső használati összefüggésnek, mert saját akaratából van. Önmagában nyugszik, akárcsak a Pura Vida.

Igazság és valóság

Napjaink kiégéssel küzdő társadalmával kontrasztba állítva elemzi a hegeli esztétikát Byung Chul Hahn. A koreai származású filozófus ugyanazt állítja, mint a 18. században élő, német Hegel és ugyanazt, amit a 21. század Costa ricai kultúrája: egyetlen használati tárgy, a fogyasztás egyetlen tárgya, egyetlen áru sem lenne szép. Hiányzik belőlük a belső függetlenség, a szabadság, amely a szépséget teszi. Tehát a fogyasztás és a szépség kizárják egymást. Viszont a szépség van olyan vonzó, mint a vásárlás. A vásárlást sem csak a szükségyszerűség, hanem gyakran a vágyott tárgyak szépsége, esztétikája teszi vonzóvá. A fogyasztás és a szépség elválnak egymástól, tekintve, hogy a fent említett filozófiákban ellentétes értelműek és tartalmúak.

A Hegeli és a Byung Chul Han-i felfogásban a szépség nem reklámozza magát, nem csábít se élvezetre, se birtoklásra, inkább szemlélődő elidőzésre hív. Byung Chul Han tovább gondolja a Hegel-i esztétikát: „Az igazság csökkenti az entrópiát, mármint a zajszintet.” (2021, 77.) Értelmezhetjük ezt úgy is, hogy egy olyan tér, ahol csak olyan tárgyak vannak, amelyekre valóban szükségünk van, egyszerűbb, igazabb élet felé vezet minket. Costa Ricán létezik olyan bolt, ahol csak négy dolgot árulnak: sót, babot, rizst és vizet. És bár lehet, hogy a nyugati ember nem szívesen élne csak ezeken az élelmiszereken hosszú távon, mégis elképesztő megkönnyebbülés egy ilyen helyen a bevásárlás, ahol nem jönnek szembe hűtőmágnesek vagy különböző, egészségtelen nassolni valók, amelyekre igazából funkcionális szempontból semmi szükségünk.

„Igazság, fogalom nélkül, zajos halmazzá esik szét a valóság.” (2021, 77. o.) – gondoljunk csak egy bevásárló központ követhetetlen mennyiségű kínálatára! Sohasem jövünk ki egy multinacionális szupermarketből úgy, hogy valóban csak azt vásároltuk volna meg, amire valóban szükségünk van.

Byung Chul Han szerint: „Mind a szépség, mind az igazság exkluzív. Így nem halmozódnak.

A szépség a szabadságnak és az összebékítésnek felel meg.

A széppel szemközt eltűnik a vágy és a kényszer. Így lehetséges egy szabad viszony a világgal és önmagunkkal szemben.” (U.itt)

A szép Hegel-i esztétikája szöges ellentétben áll napjaink mainstream esztétikai tendenciáival, de mégsem földrajzi vagy természeti adottság kérdése, hogy felidézzük és átvegyük. Mert a Pura Vida gondolkodásmódjával megérinti a vágy az embert a tiszta vízre, földre, levegőre és a tiszta gondolatokra.

Irodalom

- Gelencsér, A. (2023). *Ábrándok bővületében*. Akadémiai kiadó, Budapest.
- Han, B.-C. (2021). *A szép megmentése*. Ford.: Csordás Gábor. Typotex, Budapest.
- Hegel, G. F. W. (1980). *Esztétikai előadások* I. II. Ford.: Zoltai Dénes. Akadémiai kiadó, Budapest.
- Jaspers, K. (2008). *Mi az ember. Filozófiai gondolkodás mindenkinek*. Ford.: ifj. Kőrösi László. Katalizátor könyvkiadó, Budapest. 107–142.
- Merleau-Ponty, M. (2012). *Az észlelés fenomenológiája*. L'Harmattan kiadó, Budapest. 354.
- Cikkek:
- Kóváry, Z. (n.d.). A végső határ: klímászorongás, okó, gyász és az emberi egzisztencia.
<https://mindsetpszichologia.hu/a-vegso-hatar-klimaszorongas-oko-gyasz-es-az-emberi-egzisztencia>
- Vogel, D. (n.d.). Hogyan vált Costa Rica Közép-Amerika Svájcává?
https://azonnali.hu/cikk/20220422_hogyan-valt-costa-rica-kozep-amerika-svajcava?fbclid=IwAR1SrEiWklK7W1O6nfXMSnTYDeG_yXj3lr3iDHkQVF-ql2-cAL6iltY2Ziw